

A Dunántúl szociális problémái

ELŐADTA KENESSEY ZOLTÁN

Amikor a belügyminiszter úr azt az óhaját közölte velem, hogy a IV. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamon a Dunántúl szociális problémáiról én szóljak, ennek a felette megtisztelő megbízatásnak csak a legnagyobb töprengéssel tettem eleget. A legnagyobb töprengéssel, mert rövid egy órás előadás keretében megemlékezni, illetve ismertetést adni a Dunántúlnak, a legmagasabb népi és gazdasági kulturáltságú és a társadalmi bajok tekintetében is igen súlyos kérdésekkel jelentkező magyar országrésznek szociális problémáiról, nem könnyű feladat. Nem könnyű a kérdések és vonatkozások légiójából meglátni a leglényegesebbet és csak azt adni itt, amiből a Dunántúl legfontosabb szociális problémáiról egy nagyvonalakban tartott, de azért az összes fontos kérdésekre és szempontokra kiterjeszkedő általános képet nyerhetünk.

A rendelkezésemre álló rendkívüli szűk keretek miatt, az általam elmondandókban teljesen mellőzni fogom a városok lakosságának szociális problémáira vonatkozó ismertetést, minthogy a városokban élő társadalmi osztályoknak és rétegeknek szociális bajai, országrészre való tekintet nélkül, mindenhol nagyjában azonosak és ezeknek az osztályoknak és rétegeknek szociális bajairól és kérdéseiről a tanfolyam hallgatósága már úgylis alapos tájékoztatást nyert. Előadásomban tehát a Dunántúl nagy- és kisközsegeiben lakó és a mezőgazdasági östermeléssel foglalkozó néprétegek, tehát a törpe- és kisbirtokosok, a mezőgazdasági munkások és a mezőgazdasági cselédség legfontosabb sorskérdéseit taglalom.

Minthogy nézetem szerint hazánk és a magyar országrészek igazabb és jobb szociális berendezése, a tervszerű és intézményesen gyökeres megoldásokat nyújtó szociálpolitika és szociális igazgatás mielőbbi megvalósulásától függ, az általam elmondandókban csak a megelőző és orvosló megoldást nyújtó szociálpolitika és szociális igazgatás legfontosabb és általános vonatkozású feladatait és ezeknek megoldását fogom keresni. Ki fogom azonban előadásomból hagyni a karitás, a szociális szenvedést csillapító és segítséget nyújtó állami és társadalmi tevékenység problémáit és útjait.

Az előadáshallgatás nehéz munkájának megkönnyítése céljából előadásom vázlatát a következőkben adom.

Először szólni kívánok arról, hogy miben látom a szociális probléma lényegét.

Másodszor rövid ismertetést óhajtok adni a Dunántúl legfontosabb és a tárgyalandó kérdések mérlegelésénél lényeges területi, népességi, népsűrűségi, népszaporodási és nemzetiségi statisztikai adatairól.

Harmadszor foglalkozni kívánok a Dunántúl földkérdésével és ezzel a kérdéssel szervesen összefüggő mezőgazdasági cseléd- és munkáskérdéssel.

Negyedszer foglalkozni kívánok néhány olyan állami és önkormányzati igazgatási feladattal, amelyeknek megvalósulása lényeges kihatással lenne országrészünk közjólétének emelkedésére.

ötödször reá fogok térni a Dunántúl legnagyobb népbetegségére, az egykére.

Ezek után reátérek előadásom érdemi részére.

A szociális probléma lényege. Szociális problémának tekintem azt a jelenséget, amely akkor mutatkozik, ha egy társadalmi osztályt, vagy réteget alkotó egyéneknek valamely irányban olyan mérvű anyagi szükséglete, tehát hiányérzete jelentkezik, hogy ez a szükséglet, illetve hiányérzet veszélyezteti a társadalom szerkezetét és egyensúlyát s végeredményben a társadalom szétmállásához és az állam összeomlásához vezet. Ha az ilyen szükséglet vagy hiányérzet az ország egész területén, vagy legalább az országnak egy zárt egységet alkotó nagyobb vidékén egyidőben jelentkezik, akkor a jelenséget országos vagy országrészi szociális problémának tekintem.

A Dunántúl egész területét érintő szociális problémának tekintem a következő jelenségeket: 1. A földkérdést, közelebbről megnevezve, a földbirtok tulajdonjogának nem a kor követelményei szerint való megoszlását. 2. A mezőgazdasági munkásság és cselédség keresetének elégtelenségét. 3. A népesedés kérdésének keretében jelentkező „egyke” vagy „egyse” jelenségét.

A Dunántúl fontosabb statisztikai adatai. Az ismertetett adatok az 1930. évi népszámlálás megállapításai. Az ú. n. bécsi döntőhatározat folytán kiegészült dunántúli vármegyékre vonatkozó adatok így természetesen ezeknek a vármegyéknek a trianoni képét mutatják. A Dunántúl területe 6,409.320 kat. hold, illetve 36.884 négyzetkilométer. Az országgrész közigazgatásilag 12 vármegyei és négy városi törvényhatóságra oszlik. A 12 vármegye 12 megyei városra, 406 nagyközségre és 1.531 kisközségre tagozódik. A megyei városok és községek összes száma: 1.949. A 12 vármegye közigazgatás szempontjából 60 közigazgatási járásra, 406 községi jegyzőségre, 454 körjegyzőségre, valamint 12 megyei városra van felosztva. A városokhoz és községekhez 4.553 külterületi lakotthely tartozik. A népesség összes száma: 2,685.509. Egy négyzetkilométerre eső népsűrűség 72.8.

Az 1920. évi állapotokhoz viszonyítva a tényleges szaporodás volt 4.6%, – a természetes szaporodás 9.5%, – a vándorlási különbözet tehát 4.9%.

A lakosság megoszlása anyanyelv szerint:

Anyanyelv:	Lélekszám:	Százalékos arányszám:
Magyar.....	2.3314639	86.8
Német.....	292.764	10.9
Szlovák.....	10.568	0.4
Horvát.....	25.647	1.0
Egyéb.....	24.891	0.9
Összesen:	2,685.509	

A közölt statisztikai adatokhoz a következő megjegyzéseket kívánom hozzáfűzni. A Dunántúlon a többi országrészekkel szemben a kisközség a jellegzetes lakotthely típus. A népsűrűség a három országgrész közül a Dunántúlon a legkisebb. Valamennyi vármegyei törvényhatóságban, valamint Győr és Sopron törvényhatósági jogú városokban elvándorlás észlelhető. Bevándorlás folytán csak Pécs és kisebb mértékben Székesfehérvár törvényhatósági jogú város népessége szaporodott. A Dunántúl összes népességéből kereső volt 1,209.051 fő, – eltartott 1,476.458 fő. Az östermelésnél kereső 757.517 fő, – eltartott 894.912 fő.

A földkérdés. A trianoni Magyarország 16,081.847 katasztrális hold területéből mezőgazdasági művelés alatt áll 13,142.122 katasztrális hold. A mezőgazdasági művelés

alatt álló területnek 60.7%-a, tehát 9,762.974 katasztrális hold szántóföld. A közölt számokból beszédesen kiviláglik, hogy nemzetünknek legnagyobb kincse a magyar föld és ez a kincs örökidőkre meghatározza országunk agrár jellegét, illetve azt a tényt is, hogy egy remélhetőleg bekövetkező iparosodás esetén még mindig a mezőgazdasági űstermelés marad a magyar élet főbázisa.

Országunknak ebből az agrár jellegéből folyik az egészséges társadalmi felépítés alfája és ómegája, hogy a mezőgazdasági űstermelés alapját képező föld tulajdonjoga, illetve megművelése és kihasználása a kor követelményeinek megfelelő módon oszolja meg a földet tulajdonul bíró, illetve a földet használó és mivelő állampolgárok között. Az agrár jellegnek második követelménye, hogy azoknak a néprétegeknek, amelyek a föld tulajdonjogában, vagy kihasználásának jogában nem részesedhetnek, de a magyar föld megmunkálásához szellemi és irányító, vagy fizikai munkájukkal hozzájárulnak, - kereseti viszonyai a szociális igazság követelményeinek megfeleljenek. Ezért én a legfontosabb magyar szociális problémának a magyar föld tulajdonjoga és használata korszerű megosztásának kérdését, valamint a mezőgazdasági űstermelés által foglalkoztatott dolgozó osztályok szociális helyzetének a földkérdéshez szervesen hozzátartozó és hozzátartozó kérdését tekintem.

Amikor tehát a Dunántúl szociális problémáiról kell szólanom, az adott lehetőségekhez képest, a legalaposabban ezekkel a kérdésekkel foglalkozom.

A Dunántúlon az összes földbirtokok területe 6,375.974 kat. hold önálló földbirtokokra nagyságcsoportok szerint a következőképpen oszlik

A birtok kategória megnevezése:	A kategóriába tartozó birtokok száma:	Százalékos arányszám
0—5 k. holdas	433.266	70.1%
5—10 k. holdas	87.760	14.2%
10—50 k. holdas	87.722	14.2%
50—100 k. holdas	4.133	0.7%
100—500 k. holdas	3.136	0.6%
500—1000 k. holdas	488	0.1%
1000 k. holdon felüli	509	0.1%
Önálló földbirtok:	617.017	100%.

A terület az egyes birtokkategóriák között katasztrális holdakban és százalékos arányszámban kifejezve a következőképpen tagozódik:

A birtok kategória megnevezése:	A kategóriából esik az összes területből k. hold:	Százalékos arányszám:
0—5 k. holdas	650.459	10.2%
5—10 k. holdas	636.572	10.0%
10—50 k. holdas	1,615.632	25.3%
50—100 k. holdas	280.388	4.3%
100—500 k. holdas	644.981	10.2%
500—1000 k. holdas	338.458	5.3%
1000 k. holdnál nagyobb	2,209.484	34.7%
Összes önálló földbirtok:	6,375.974	100%

vizsgálva, a következő megállapításokat tehetem. A három országrész közül a Dunántúlon a legszélsőségesebbek a birtokviszonyok. A törpebirtok területi részesedése megfelel az országos aránynak, az 5-10 holdas nagyságcsoporté sem tér el lényegesen, annál inkább a másik szélsőségé: a nagybirtoké. A Dunántúl területének több mint egyharmadát (34.7%) foglalják el az 1.000 holdnál nagyobb birtokok, ezzel szemben a nagybirtok 500-1.000 holdas csoportja a három országrész közül a leggyengébben (5.3%-al) van képviselve. Végeredményben a nagybirtok pontosan 40 %-át teszi a Dunántúl területének. A két szélső birtokkategória – az önálló kisbirtok (10 holdig) és a nagybirtok – együtt valamivel több, mint 60%-ot foglalnak el. Az önálló parasztbirtokok (10-50 hold) csak egynegyed részére (25%) terjednek a Dunántúl területének, sőt a nagyobb parasztbirtokokkal (50-100 hold) együtt sem érik el még a 30%-ot sem.

A dunántúli birtokmegoszlást saját különállásában vizsgálva, a következő, mindennél beszédesebben beszélő vizsázásokra kell reámutatnom. A nálunk sajnos a legnagyobb tömegeket érdeklő és a legegészségtelenebb birtoktípusnak minősülő 0-5 k. holdas és 5-10 k. holdas birtokkategóriák az összes önálló birtokoknak együttesen a 84-3 %-át teszik ki. Ennek ellenére ez a két kisbirtok kategória az összes földbirtokterületnek csak 20.2 %-át vallhatja tulajdonául. A legegészségesebb kisbirtokkategória a 10-50 k. holdas az összes önálló földbirtokoknak csak 14.2 %-át teszi ki és az összes földterületnek csak 20.2%-a van tulajdonában. Az egészséges középbirtoktípus, a 100-500 k. holdas kiterjedésű is felette gyengén van képviselve, amennyiben az összes önálló gazdaságoknak csak 0-6%-át jelenti, míg a földbirtok tulajdonjogából csak 10.2%-al részesül. A birtokviszonyok tarthatatlanságát még csak fokozza a Dunántúl földbirtokainak forgalomképesség szempontjából való helytelen megoszlása.

A Dunántúlon az összes mezőgazdaságilag művelt földterületnek kb. 27 %-a kötött birtok. A korlátolt forgalmú birtokok területéből 74% nagybirtok, míg a szabadforgalmú birtokoknál a nagybirtok százalékos részesedési arányszáma a földterületből csak 21.4%. A nagybirtokok összes területéből kötött birtok 563%, szabadbirtok pedig csak 437%. A föld tulajdonjogának aránytalan megoszlásából származó hátrányokat enyhítheti az a körülmény, ha a bérbeadás útján hasznosított birtokoknak az önálló bérlők között való tagozódása egészséges.

A Dunántúlon sajnos a földbérlet megoszlása is felette kedvezőtlen. A roo kat. holdon aluli birtokok haszonbérbeadott területe katasztrális holdakban 292.035. Az összes 100 katasztrális holdnál nagyobb birtokok haszonbérbeadott területéből esik 100 kat. holdnál kisebb bérletekre kat. holdban 123.769, – százalékban 18.1. A 100-500 kat. holdas bérletek részesedési arányszáma 17.0%, – az 500-1.000 kat. holdas bérletek részesedési arányszáma 17.1%, – míg az 1.000 kat. holdnál nagyobb bérletek részesedési arányszáma 47.8%. A három országrész közül tehát a földbérlet megoszlása is messzemenő módon a legkedvezőtlenebb a Dunántúlon.

Most szólanom kell arról, hogy mi a Dunántúlon ennek a tarthatatlan birtokmegoszlásnak a sok káros és kóros következménye. Ha ezeket a következményeket részletesen és behatóan óhajtánám taglalni, ahhoz nem egy egyórás előadás kerete kellene, de több délelőttre lenne szükségem, hogy ezt a kérdés-kompiéxumot részleteiben megvizsgáljam. Tehát csak nagyobb vonásokban felsorolom a káros kihatások legfontosabbjait.

1. A nemzeti esztet jelentő legszélesebb népréteg gyengesége, vérszegénysége, nemzeti, faji és polgári csökkent ellenállóképessége. 2. A kívánatosnál sokkal nagyobb méretezésű agrár proletariátus. 3. Nagymérvű állandó elvándorlás és ennek folyamányaként

a gazdaságilag kellőleg alá nem támasztott nagyvárosok, az ú. n. vízfejek kóros felduzzadása. 4. A népsűrűség feltűnő csekélyége. E tekintetben utalnom kell arra a tényre, hogy a Dunántúlon a nagybirtok a legnagyobb Fejér és Somogy vármegyékben s egyúttal itt is a legkisebb az egy négyzetkilométerre eső népsűrűség. Fejér vármegyében 57.5 fő, – Somogy vármegyében 57.6 fő. Ezzel szemben a lényegesen egészségesebb birtokmegoszlású Vas vármegyében a népsűrűség 83-2 fő, Komárom és Esztergom k. e. e. vármegyékben pedig 90.4 fő.

Mielőtt rátérnék, hogy a föld helyesebb megoszlása érdekében mi lenne, a teendő, vessünk madártávlatból egy pillantást arra, hogy mi történt eddig a Dunántúlon a földbirtok helyesebb megoszlása érdekében. Mindenekelőtt felemlitem, hogy természetesen a Dunántúlon is megvan a nagybirtok önként bekövetkező elporlása. Ennek mérve és természete azonban nem olyan, hogy belátható időn belül csak kissé is egészségessé és elfogadhatóvá tehesse a földtulajdon megoszlását. Ennek az önként bekövetkező telepítésnek és parcellázásnak eredményeit idő hiánya miatt nem taglalhatom. Ellenben szólanom kell az ú. n. földreform és ennek novellája alapján az elmúlt évtizedekben a Dunántúlon lebonyolódott törvényes birtokrendezés eredményeiről.

A magyar törvényhozás az 1920: XXXVI. törvénycikkbe foglalta az ú. n. földreform-törvényt, amely kerettörvény volt.

Minthogy ez a kerettörvény igen sok lényeges kérdést nyitvahagyott és ezáltal a tárgyaló bizottsági eljárások hosszadalmasakká és gyakran eredménytelenekké váltak, a törvényhozás e nyitott kérdések tisztázása érdekében megalkotta az 1924: VII. törvénycikkbe foglalt novellát. E két törvény alapján az egész ország 16,081.000 kat. hold kiterjedésű területéből igénybe vétetett 948.682 kat. hold, amelynek folytán a 100 kat. holdnál kisebb birtokok százalékos arányszáma 46-5%-ról 52.0%-ra emelkedett. A Dunántúlon kiosztásra került 277.676 kat. hold, amelyből 174.013 egyén részesült földjuttatásban. Ez a két szám mindent megmond. Elárulja azt, hogy a lezajlott földreform során a Dunántúlon egy-egy földhöz juttatott átlagban egy kat. holdnál sokkal kisebb földterület esik. Amikor tehát a földreform végrehajtása ténylegesen 5'5%-kal csökkentette a 100 kat. holdnál nagyobb önálló birtokoknak az összterületből való részesedési százalékos arányszámát s ezzel valamit javított a helyzeten, ugyanakkor sokat ártott azzal, hogy felduzzasztotta a legegésztelenebb birtokkategóriának, a törpebirtoknak létszámát.

A törvényhozás a helyesebb birtokmegoszlást is óhajtotta szolgálni a családi hitbizományok és hitbizományi kisbirtokok ügyét rendező 1936: XI. törvénycikk megalkotásával. Ez a törvény azonban lényegében csak a hitbizományi földvagyon kérdésének óvatos és a gyakorlatban csak hosszabb idő múlva és mérsékeltén érvényesülő reformja és éppen ezért a földbirtokpolitikai célra majd igénybevehető nagyobb földterületeket csak hosszabb idő elteltével fog biztosítani.

A magyar földbirtokpolitikai törvények közül sorrendben utolsó az 1936: XXVII. törvénycikkbe foglalt ú. n. telepítési törvény, amelynek rendelkezéseivel a törvényhozás 25 esztendő alatt 270.000 kat. hold területen kisbirtokokat, – 150.000 kat. holdon pedig kisbirtokterületeket rendelt létesíteni és kb. 35.000 családot óhajt földhöz juttatni. Célját ez a törvény birtokeldarabolással, kisbirtokterületek létesítésével és amennyiben a fennálló birtokmegoszlási és népsűrűség! viszonyok szükségessé teszik, telepítéssel óhajtja elérni. A meghozatala alkalmával a földreform betetőzésének szánt, ma már azonban az azóta eltelt idő alatt akuttá vált helyzetben, a tovább nem odázható és feltétlenül

szükséges földbirtokpolitikai tevékenység gyenge kezdeményezésének is alig tekinthető ez a törvény bővebb taglalásra nem szorul. Állami irányítás mellett 25 évre előirányozottan olyan gyengemérvű földmegosztást statuált, amelynél sokkal többet eredményez ekkora idő alatt a nagybirtok önkéntes elporlása. Egyébként a törvénynek a gyakorlati végrehajtása eddig igen gyér eredményeket mutat fel.

Az elmondottakból megállapítható, hogy legalább a Dunántúlon tovább nem odázható a negyedszázadra elégséges, gyökeres és kielégítő megoldást biztosító új földreform. Erre a reformra szükség van szociális, – népessépolitikai, de főleg nemzetvédelmi szempontból. Mi, a Dunántúl közéletének munkásai a közvetlen közelség éleslátásával érzékeljük, hogy Csonkamagyarország Erdélye a Dunántúl. Ma a Dunántúlon ugyanaz folyik, talán más eszközökkel, más hangnemmél és más jelszavakkal, ami folyt a háború előtt Erdélyben. Az eszközök talán mások, de a cél egy és ugyanaz, a magyarság elszegényítése és elkorcsosítása, végeredményben pusztulása.

Véleményünk szerint ennél a szükségelt földreformnál három lényeges szempontnak kell érvényesülni. E szempontok a következők: 1. A földtulajdonosoknak teljes értékű, de az állam és a földhözjuttatottak teherbíró képességére figyelemmel lévő kártalanítása. 2. A 100 kat. holdnál nagyobb földbirtokoknak a földterületből való részese-dési százalékos arányszámának 50.2%-ról kb. 30%-ra való csökkentése. 3. Életképes és egy családnak elfogadható megélhetést nyújtó 12-15 kat. holdas önálló parasztbirtokok megteremtése.

Meggyőződéssel hiszem, hogy a kormány a vázolt alapelvek szerint lefolytatandó földbirtokreformhoz megtalálhatja a szükséges anyagi eszközöket és egyben rendelkezésre állanak azok a hatalmi eszközök is, amelyek alkalmasak az ilyen reformmal szemben mutatkozó ellenhatások kiküszöbölésére.

A falu népére a helyes földmegosztásnál talán még fokozottabb jelentőséggel bír a saját házhoz való jutás kérdése. Nagyobb jelentőséggel bír pedig azért, mert ennek a szükségletnek a kielégítése elsősorban sokkal szélesebb néprétegeket, nevezetesen a szellemi kisközéposztályt, a kisiparosságot, az ipari munkásságot és a mezőgazdasági munkásságot is érinti és pedig érinti nemcsak gazdasági és szociális vonatkozásban, hanem talán még fokozottabb mértékben népegészségi, közérkölségi, nemzethűségi és polgárhűségi szempontokból. Ezért röviden foglalkoznom kell a házhelykérdéssel. Az 1920: XXIX. törvénycikkbe foglalt ú. n. házhelytörvény és a későbbi törvények alapján a Dunántúlon a házhelyhez juttatás a következő keretekben és méretekben folyt le:

A törvényhatóság megnevezése:	A házhelyhez juttatottak száma:	A juttatott házhelyek területe kat. holdakban:
Baranya vármegye	1528	287
Pécs thj. város	36	3
Fejér vármegye	2615	2218
Székesfehérvár thj. város	18	22
Győr, Moson és Pozsony vm.	4353	1002
Győr thj. város	7	1
Komárom és Esztergom vm.	4212	917
Somogy vm.	9597	2800
Sopron vármegye	3782	781
Sopron thj. város	—	—
Tolna vármegye	2988	670
Vas vármegye	6157	1133
Veszprém vármegye	5318	1284
Zala vármegye	4350	931
Összesen:	50.332	12.081

Az eddig kiosztott házhelyek a Dunántúlon becslésem szerint 80%-ban beépültek. A házhelyhez, illetve házhoz juttatottak legnagyobb részének a házhely vételárának törlesztési részletei, úgyszintén a házépítés céljára legtöbbször igénybevett ú. n. FAKSZ-kölcsön törlesztési részletei ma elviselhetetlen, vagy alig elviselhető terhet képezik. Kívánatos lenne, ha a kormány ezeket a terheket méltányosabban és kedvezőbb feltételek mellett törleszthető hosszúlejáratú kölcsönre konvertálná.

A Dunántúl úgyszólván minden vidékén a korábbi házhelyosztás lezajlása óta új házhely-szükséglet, illetve igénylés keletkezett, amely egyes községekben igen lényeges. A kormány a házhelyszükséglet tekintetében tudomásom szerint sem a törvényhatóságok, sem az állami szervek útján összeírást nem készítettett. Az 1937. év nyarán az ú. n. telepítési törvény végrehajtási utasításának elkészítéséhez a törvényhatóságtól kért tájékoztató adatok keretében a földművelésügyi miniszter hozzávetőleges adatokat, illetve tájékoztatást kért a tekintetben is, hogy a törvényhatóság területén van-e házhely-igénylés és ha igen, úgy az milyen méretű.

Veszprém vármegye alispánja ennek a miniszteri rendelkezésnek a folyománya-ként megállapította hozzávetőlegesen, hogy a vármegyében kb. 1.800 házhelyet igényelnének egy esetleges új házhelyakció lefolytatásának keretében. Minthogy annak idején a házhely-igénylés az összes dunántúli vármegyei törvényhatóságokban nagyjából arányos mértékben jelentkezett, alig tévedek, ha a Dunántúl mai házhely szükségletét kb. 16.000-18.000 házhelyre értékelem. Az esetleg lefolytatandó új házhelyakció keretében mulhatatlanul szükség lesz a házépítés előmozdításának megkönnyítése érdekében, ismét államilag előteremtett, kedvezményes feltételű építési kölcsönök nyújtására.

Itt kell megemlítenem, hogy a földművelésügyi miniszter folyó év január havában a törvényhatóságokkal leiratban közölte, hogy a gazdasági munkásházak építésének állami támogatása tárgyában – elsősorban a sokgyermekes gazdasági munkáscsaládok részére családi otthon biztosítása érdekében – törvény alkotását kívánja kezdeményezni. Az elkészítendő törvénytervezetnek az lenne az alap gondolata, hogy a munkásházépítési tevékenységbe a törvényhatóságok, községek és esetleg egyéb erkölcsi testületek is bevonassanak, sőt a végrehajtást elsősorban a törvényhatóságokra óhajtáná bízni.

Az 1907: XLVI. törvénycikk rendszeréhez hasonlóan az állam a felépített munkásházak annuitasos törlesztései megfelelő részének átvállalásával, esetleg építési segély nyújtásával adna támogatást. Az említett törvénycikk alapelveinek figyelembevételével az érdekelt törvényhatóságok, községek, esetleg arra alkalmas erkölcsi testületek a munkáslakásépítési akcióba oly módon kapcsolódnának be, hogy ezek a közületek szerzik a munkáslakásépítéshez szükséges összegeket, azaz közvetítik a munkáslakásépítéshez a tőkét és így hitelképességükkel hitelképesse teszik a mezőgazdasági munkásokat. Ilyképpen a munkásházhoz juttatott két oldalról részesülne támogatásban: egyfelől az összköltségeket csökkentené az állami támogatás, másfelől pedig előnyt biztosítának a közület által nyújtott kedvezmények (teleknek kedvezményes áron átengedése, sokgyerekesek támogatása stb.) is. A cél az lenne, hogy a helyben szokásos lakbérnek egy bizonyos időn át való fizetésével a munkásház a munkásnak, illetőleg jogutódainak tulajdonába kerüljön.

A földművelésügyi miniszter kívánságára Veszprém vármegye alispánja megállapította, hogy 1 megyei városban és 136 községben 1.932 munkásház építésére és 39 községben 307 meglévő munkásház átalakítására volna szükség. Az imént érintett okból kézenfekvőnek látszik, hogy a Dunántúl többi vármegyei törvényhatóságainál is munkás-

házak építésére és átalakítására hasonló arányban van szükség. A földművelésügyi miniszter tehát szükségesebb és hasznosabb törvényalkotásra nem is gondolhatott és ország-részünknek egyik igen fontos szociális érdeke, hogy a miniszteri elgondolás, tételes törvény alakjában, mielőbb testetöltson és a gyakorlatban sürgősen megvalósuljon.

Mezőgazdasági munkások helyzete. Az 1930. évi népszámlálás a Dunántúl mezőgazdasági munkásságára nézve a következő számszerű megállapításokat tette.

Mezőgazdasági kereső munkás volt:

1. Egy kat. holdon aluli birtokkal, illetve bérlettel	28,888
2. Birtok, illetőleg bérlet nélkül	132.641
Összesen:	161.529

A keresők közül házzal, vagy házrésszel birt.....	42.816
A keresők által eltartott családtagok száma	179.222

A mezőgazdasági munkások napszámberének az 1937. év folyamán a Dunántúlon mily módon történt kialakulásáról a földművelésügyi minisztérium munkabér adatgyűjtése nyomán a következőkben adhatok számot:

	Férfi-napszám	Női-napszám	Gyermek-napszám
Tavaszi.....	1.70 P	1.30 P	0.90 P
Nyári	2.50 „	1.80 „	1.20 „
Ősz.....	1.90 „	1.40 „	1.- „
Tavaszi.....	1.30„	1.-„	0.70„
Évi átlag:	1.85 P	1.37 P	0.95 P.

Az 1937. évi napszámberék az előző évihez képest kb. 25%-kal emelkedtek, - alig haladják meg a napszámberék nagymérvű csökkenése első évének, az 1932. évnek átlagait és messze alatta maradnak az utolsó békeév, az 1913. év bérátlagainak, amikor ezek pengőfillérre átszámítva 2.70, 1.88, illetve 1.36 pengőt tettek ki. Az összehasonlításnál nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a fizetési eszköznek 1937. évi vásárlóértéke mesze alatta marad az 1913. évi vásárló értékének. A Dunántúl mezőgazdasági munkásságának, - bár viszonylag talán az összes országrészek közül a mezőgazdasági munkásság keresete és megélhetése szempontjából a legjobb helyzetben van, - életviszonyai igen kedvezőtlenek. Az 1923: XXIV. törvénycikk alapján a Dunántúl legtöbb közigazgatási járásában a legkisebb munkabérek megállapítása megtörtént. A megállapított legkisebb munkabérek átlaga általában 20%-kal maradt alatta a szabadon kialakult és az imént ismertetett munkabérátlagoknak. A Dunántúlon a tavaszi, nyári és őszi hónapokban munkanélküliségről csak szórványosan lehet beszélni. A téli hónapokban a jó erdővidékeket leszámítva, általános jelenség a mezőgazdasági munkanélküliség.

A mezőgazdasági munkásság szociális és gazdasági helyzetének megjavítása érdekében a következő kormányzati intézkedések látszanak szükségeseeknek: 1. Munkaalkalmak teremtése közmunkák nyújtása és a legintenzívebb mezőgazdasági ipar életrehívása által. 2. A munkabér és munkaviszony szabályozása. Itt főleg a már teljesen elavult 1898: II. törvénycikknek új törvénnyel való helyettesítésére gondolok. 3. A mezőgazdasági munkásság önálló érdekképviseletének megteremtése.

Idevonatkozólag megjegyzem, hogy bármily tiszteletreméltó tevékenységet fejtenek is ki az Országos Mezőgazdasági Kamara munkásszakosztálya és a vidéki mezőgazda-

sági kamarák a munkásság érdekeinek képviselőjében, mégis ma már mulhatatlanul szükségességnek ítéli minden tárgyilagos szemlélő a mezőgazdasági munkásság önálló érdek-képviselői szerveinek megteremtését.

A Dunántúl belső munkásvándorlására vonatkozó 1937. évi adatok a következők:

Vármegye	Más vármegyébe ment dolgozni	Más vármegyéből jött dolgozni
	m u n k á s :	
Baranya	113	2.946
Fejér	237	6.476
Győr, Moson és Pozsony	824	1.765
Komárom és Esztergom	7	1.705
Somogy	392	5.942
Sopron	218	1.079
Tolna	383	2.942
Vas	133	153
Veszprém	605	3.761
Zala	7.752	168
Összesen:	12.664	26.937

Megállapítható tehát, hogy igen erős a munkásvándorlás Vas, de különösen Zala vármegyék szegény vidékeiről, míg az erősen nagybirtokkal telített Fejér és Somogy vármegyék igen sok más vármegyéből jött mezőgazdasági munkást foglalkoztatnak. Igen sok helyen, a legnagyobb és legbelterjesebben kezelt nagygazdaságokban is teljesen tarthatatlanul rossz az idegenből szerződötetett ú. n. sommás-munkásoknak az elszállásolása. Sürgős szükségét képez, hogy ezt a kérdést a földművelésügyi miniszter mielőbb országosan rendezze.

Mezőgazdasági cselédek helyzete. Az 1930. évi népszámlálás a Dunántúlon 90.508 kereső mezőgazdasági cselédet talált, akik 162.571 családtagot tartottak el. Az 1937. évben a mezőgazdasági cselédek egy évi javadalmazása általánosságban a következőképpen alakult: készpénz 40 P, búza 6 métermázsa, rozs 8 métermázsa, árpa 4 métermázsa, illetmény szántóföld 1.200 négyszögöl, illetmény kertiföld 200 négyszögöl, 1 drb. tehén tartása, szaporulatának egy évig való eltartásával (ahol tehéntartás nincs, naponként 1 liter tejet adnak; több gazdaságban, ahol több gyermek van, a tej járandóságát különböző mértékben emelik), 8 ürm. tűzifa, vagy szabadtűzelés, 1 drb. kocartartás, szaporulatának egyéves korukig való eltartásával, baromfitartás (lúd kivételével). A legkülönbözőbb mennyiségű sójárandóság (6-20 kg-ig).

Az ismertetett díjazás egyes tételeinél vidékenként és gazdaságonként vannak kisebb-nagyobb ingadozások. Lényeges csökkenés a mezőgazdasági cselédség rovására egyes vidékek eladósodott nagy-, de főleg középbirtokainál észlelhető. Hosszú évekre visszamenő gyakorlati megfigyelésem szerint a mezőgazdasági cselédséget járandóságainál igen sok helyen a következő megrövidítések érik: 1. A lakás meg nem felelő, egészségtelen volta. 2. A bérlevélben biztosított fajjárandóságnak csökkent értékű selejtes dorong és galyfában való kiszolgáltatása. 3. A mezőgazdasági természetbeni földjárandóságnak rosszabb minőségű, vagy csökkent termőerőben levő területben való kiszolgáltatása. 4. A legtöbb és legbelterjesebben kezelt nagygazdaságoknál a tehéntartásnak, – bár bérlevéllel megegyező, – de a cseléd gazdasági és szociális érdekével teljesen ellentétes elvonása s ennek pótlására a bérlevél szerint járó napi tejmennyiség szolgáltatása.

A kifogásolt helyzet orvoslására vonatkozólag a következő megoldást látnám a legcélravezetőbbnek és leggyorsabban elérhetőnek. Az 1907: XLV. te. 66. §-a felhatalmazta a törvényhatóságokat, hogy a gazda és cseléd között szükséges jogviszonyoknak a törvényben nem érintett és a helyi viszonyoknál fogva fontos részeire szabályrendeletet alkossanak. Ezek a szabályrendeletek magánjogi kérdéseket is rendezhetnének. Ez kétségtelen a hivatkozott törvénycikk 12. §-ában foglalt abból a rendelkezésből, hogy a felek jogai és kötelességei tekintetében a magánjogi szabályokat csak akkor kell alkalmazni, ha a törvény vagy a törvényhatóságoknak a törvény alapján alkotott szabályrendelete ellenkező rendelkezést nem tartalmaz.

Ennek az igazán széleskörű partikuláris jogszabályalkotási lehetőségnek ellenére a vármegyei törvényhatóságoknak a cseléd törvény alapján megalkotott és kormányhatóságilag megerősített szabályrendeletei csak a cseléd lakás viszonyainak sokszor elég hiányos és felületes körülírására és a bérlevél szolgáltatási kötelezettség meghatározására szorítkoznak. A földművelésügyi miniszter által tehát a törvényhatóságok olyan részletes új törvényhatósági szabályrendelet alkotására lennének felhívandók, illetve kötelezendők, amely a helyi viszonyok szemelött tartásával egészen részletes és pontos előírásokat tartalmazna a munkaadó és mezőgazdasági cseléd között keletkező és a törvényben nem szabályozott jogviszonyokra és azoknak körülményeire vonatkozólag.

A mezőgazdasági cseléd anyagi boldogulásának kérdése legelső sorban attól függ, hogy mennyire állja meg helyét élettársa. Tapasztalásom szerint a cselédfeleségek igen nagy része a legelemibb gyakorlati, háztartási és gazdasági ismeretekkel nem bír, lusta személy. Valóságos szociális belmisszió lenne tehát olyan tervszerű tevékenységnek lefolytatása, amely legalább a népesebb cselédempóriumokban az asszonyokat gazdálkodásra és a munka szeretetére megtanítaná.

Vegyes problémák. Az elmondandókban foglalkozni fogok néhány olyan állami és önkormányzati igazgatási feladattal, melyeknek kielégítő elvégzése igen jótékony hatással lenne a Dunántúl közjólétének emelkedésére. Már említettem, hogy a Dunántúl uralkodó lakotthely típusa a kisközség, sőt törpeközség. Ezek közül az apró dunántúli falvak közül még rengeteg sok van olyan, amely kiépített úttal egyáltalán nem rendelkezik, sőt a községet a közúti hálózathoz elvezetni hivatott ú. n. bekötőút minden kezelés és fenntartás nélkül álló, őszállapotban levő földút. Ez a helyzet a Dunántúl falusi népessége igen sokvonású érdekének, így közlekedési, közigazdasági, közegészségügyi és közművelődési érdekeinek valóságos rákfenéje.

A Dunántúlon nagy légiója van az apró falvaknak, amelyek az évnek legalább felerészében még teher nélküli, vagy alig megterhelt járművel is valósággal megközelíthetetlenek. Ezeknek a falvaknak a lakói termelvényeiket a piacra kivinni, súlyos betegüket orvoshoz, vagy kórházba elvinni, végeredményben a külvilággal érintkezni az év igen tekintélyes részében a szó valóságos értelmében képtelenek. A kormány felismerve a dunántúli falvakat sorvasztó vázolt súlyos helyzetnek teljes tarthatatlanságát, a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter az 1938/39. költségvetési év keretében megindította a bekötő utaknak egy öt évre terjedő munkaprogram szerint való kiépítését.

Az illetékes miniszter megállapítása szerint a bekötőútépítési program megkezdése alkalmával a Dunántúlon az egyes törvényhatóságokban az alább felsorolt számú bekötetlen lakotthelyek voltak és azok bekötése érdekében az itt részletezett hosszúságban kell az ötéves munka során bekötő utakat építeni-

Vármegye	Bekötetlen község	Bekötetlen tanya- csoport	Bekötetlen tanyavidék	A szükséges bekötő utak hossza kilo- méterekben
Baranya	196	—	3	387.890
Fejér	18	2	—	79.347
Győr, Moson és Pozsony	10	1	—	26.580
Komárom és Esztergom	9	—	—	22.525
Somogy	130	—	—	458.130
Sopron	8	—	—	8.800
Toina	18	—	—	66.980
Vas	12	—	—	14.850
Veszprém	64	—	—	198.380
Zala	214	—	—	428.800
	679	9	3	1.892.282 km.

Valóban országrészünk gazdasági megsegítésének egyik leglényegesebb követelménye, hogy az összes lakóhelyek a lehető legrövidebb idő alatt rendszeresen kiépített műúttal bekapcsolóssanak az életet jelentő forgalomba.

A magyar-föld népének egyik legsúlyosabb és éppen a legszegényebb kategóriákat aránytalan mértékben sújtó közterhe a közúti törvény alapján szedett községi közmunka, illetve ennek készpénzben lerovandó váltsága. A középkori robot csökevényeként ittmaradt, illetve a robot modern formáját jelentő községi közmunka a legnagyobb mértékben antiszociális, igazságtalan és egyáltalában nem felel meg az egyenlő és arányos teherviselés elvének, mert nincs tekintettel a közszolgáltatást nyújtó állampolgár teherbíró képességére. Nem vagyonhoz, keresethez vagy jövedelemhez igazodik, hanem darabonként számbavett munkáskezek, épületek és igavonó állatok után nyer kivetést. A vármegyei törvényhatóságok feliratokban ismételtén kérték és szorgalmazták ennek a középkori rendszerű és szellemű adóztatásnak az elvetését. A törvényhatóságok indokolt kérelme sajnos eddig meghallgatást nem nyert.

A vármegyei törvényhatóságok ügyi igazgatásuk fedezetének kb. felerészét a községi közmunkából nyert bevételeiből fedezik s így a legnagyobb költséget igénylő s igen nagy jelentőségű igazgatási ág költségvetési terhének felerészétől az ingó- és a készpénzvagyon, a kereskedelem és a gyárilap teljesen mentesül s ez az igen jelentékeny teher oroszlánrészében a legszegényebb és legelesettebb néprétegek, a napszámosok, törpe- és kisbirtokosok vállát nyomja. A legelemibb igazságosság érdeke követeli meg tehát, hogy a községi közmunka, mint adónem soronkívül megszüntetessék és a törvényhatóságok ügyi igazgatásának költségei igazságos progresszióval kivetett útdóból fedeztessenek.

Egy másik még igazságtalanabb és úgyszólván kizárólag a legalsóbb néprétegeket sújtó közterhe az ú. n. elemi veszedelmek (hófűvások, árvizek, gátszakadások, földcsuszamlások, stb.) elhárítására kirendelhető, ú. n. közérő nyújtása. A falvak népe érdekében a közérő kirendelésére vonatkozó tételes rendelkezések szintén sürgősen törölnökök volnának annál is inkább, mert ez a rendelkezés a közületeket alig számbajövé teherrel sújtaná. E mellett megszűnnék a falusi lakosságot erősen demoralizáló, különösen télen minden évben visszatérő jelenetsorozat, amikor a hatóságok karhatalommal kénytelenek kihajtani közérőként az elégséges meleg téli ruhával nem rendelkező s igen gyakran gyengén táplált legszegényebb néprétegeket.

Az egyke kérdése. Elérkeztem a Dunántúl legszomorúbb szociális jelenségének, a nem elégséges népesedés keretében jelentkező ú. n. egyke jelenségnek a megvilágításához. Vizsgálva a Dunántúl népesedési helyzetét, a talált eredmény a legszomorúbb, mert kétségtelenül mutatja országgrészünk népességének folyton fokozódó zsugorodását.

Az egyke jelenségéről legutóbb a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal és a Magyar Családvédelmi Szövetség támogatása mellett Dr. Doros Gábor egyetemi m. tanár gyűjtött adatokat az 1934-1936. évekből merített átlagok, illetve születési arányszámok pontos megállapítása útján. A Doros Gábor által szolgáltatott adatok alapján állítottam egybe az alább adott és a dunántúli vármegyei törvényhatóságok egykés lakotthelyeiről számszerű tájékoztatást nyújtó kimutatást. A kimutatás megértése érdekében meg kell említenem, hogy a 15-20 ezrelékes születési arányszám esetén családonként átlagban két gyermek jelentkezik s ekként népszaporodás nincs, hanem a népesség stagnál. A 15 ezreléknél alacsonyabb születési arányszám mellett családonként vagy egyetlen gyermek van, vagy a gyermektelenség jelentkezik s itt már a népesség fogyatkozása megindult. A következő kimutatásban tehát vármegyénként adom azoknak a községeknek és megyei városoknak a számát, amelyekben az élveszületések aránya 1000 lélekre számítva 20-nál kisebb.

A vármegyei törvényhatóság megnevezése	Összes községek száma	15--20‰/100 élveszületési arányú községek száma	15 ‰/100 vagy ennél kisebb élveszületési arányú községek száma
Baranya	308	113	113
Fejér.	100	15	—
Győr, Moson és Pozsony	101	27	2
Komárom és Esztergom	69	16	5
Somogy.	308	115	62
Sopron	113	41	14
Tolna.	116	45	37
Vas.	264	90	42
Veszprém	179	32	6
Zala	391	121	34
Összesen:	1.949	615	315

A közölt adatokból a Dunántúl népesedésének valóban kétségbeesítően szomorú képe bontakozik ki. A községek 477%-ában stagnál, vagy éppen csökken a népesedés. Elérkezett tehát az ideje, hogy egyrészt az állam és az önkormányzati közületek, másrészt pedig a társadalom harmonikus és tervszerű munkában egyesülve, minden rendelkezésre álló, akár a legdrasztikusabb eszközökkel is, megszüntessék a Dunántúl népesedésének ismertett kóros állapotát.

Előadásomnak végére értem. Igyekeztem vázlatosan bár, de lehető hű képet nyújtani azokról a dunántúli szociális problémákról, amelyek szerény megítélésem szerint a Dunántúl boldogulása és népessége struktúrájának szociálisan igazságos kialakulása szempontjából a leglényegesebbeknek tekinthetők.